

DE KAPEL VAN HET 'S GRAVENSTEEN TE GENT

Onderstaand artikel verscheen in het tijdschrift "KUNST" van sept-okt 1934.

We zouden in het herstellde 's Gravensteen te Gent twee opschriftbordjes willen veranderen. De vergissing is klaarblijkend en de wijziging ware geen titanenwerk; daarom ben ik nog naïef genoeg te verhoppen dat het Congres het noodige doen zal bij het Bestuur der stad Gent - of moet daarvoor soms een ministerraad belegd worden?! - ten einde de bezoekers van die nationale middeleeuwsche relikwie, hoe bijgewerkt ook, trouwer in te lichten. Hoe de misgreep gebeurd is weet ik niet, of ga ik niet naspeuren; maar de spontane uitroep van meerdere vreemdelingen, waarmee ik de zoogezegde kapel van 's Gravensteen binnentrad, is veel beteekend: "Nou, is dat de slotkapel!", "Was that the chapel of the County-Court?", "Oh non, pas de blague!", "Das ist keinerlei eine Kapelle!". U begrijpt dat het wel wat vernederend is te moeten hooren hoe vreemde leeken den draak steken met de officieele inlichtingen welke onze Conservatoren het willen op de mouw steken!

Om daaraan te verhelpen troostte ik me de moeite de enkele volgende beschouwingen aan te teekenen, en zult U wel het geduld hebben die een paar minuten te volgen.

De "Gids voor den bezoeker van het 's Gravensteen te Gent", opgesteld door de Heeren Jozef de Waele, bouwmeester belast met de herstelling van het 's Gravensteen en van het Sint-Veerleplein, en Alfons Van Werveke, conservator van de Muzeums van Oudheden en van de Historische Monumenten der stad Gent" (November 1925) leidt ons op blz. 23 naar de 1ste verdieping van het Poortgebouw, en verklaart in vetten druk: "Geheel deze verdieping heeft gediend tot gevangenis voor misdadigers tot in den aanvang van de XVIIIde eeuw."

Inderdaad is het niet te loochenen dat deze zaal gediend heeft tot gevangenis, en dit zelfs al van heel vroeg. De oudste vermelding welke ik daarvan gevonden heb is die in de rekeningen van 1360; men dekt met lood de poort "là li prisonnier gisent" (1). En in de "Recette générale de Flandre" (1 janvier 1459 (n.s.) - 31 décembre 1460, folios 105v° et 108v°) vinden wij weer betalingen gedaan voor de herstelling van het plat boven de poortgevangenis:

Item pour auoir osse la couverture de bois pardessus les prisons estant dessus la porte du chastel qui estoit toute pourrie et jcelle remise tout de nouuel dessus couvrir de plonc.

Item pour auoir refait et remise toute la couverture de plonc pardessus la porte dudit chastel dessoubz laquelle couverture len tient la prison du tourier... (2).

Van oudsher dus heeft men gevangenen opgesloten in deze mooie zaal; de archieven zeggen het ons duidelijk. En daar tegenover staat nergens geschre-

ven - naar ons weten - dat ze ooit kapel is geweest.

In de rekeningen spreekt men meermalen van de kapel van het Steen, maar zelden of nooit wordt hare ligging nauwkeurig bepaald.

Dat is begrijpelijk; al de toenmalige belanghebbenden wisten wel waar de kapel van den Graaf gelegen was; maar het is erg vervelend voor ons. Onze navorschingen kunnen maar steunen, eenerzijds op weinig bepalende oude papieren, anderzijds op splinternieuwe steenen (althans voor de z.g. kapel, gelukkiglijk in mindere mate voor het poortgebouw).

In 1360, wanneer de groote bouwwerken aan den gang zijn op het 's Gravensteen, worden 37 pond 7 stuivers betaald "pour couvrir la grant sale et la chapelle" en in 1361-62 weer "pour faire recouvrir le grande sale et la chapelle" (3).

Maar wàar was die kapel gelegen? - Naar aanwijzing van den waterput dien men ontdekte - zoo in de XIVde als in de XIXde eeuw "sous un mur entre le donjon et la chapelle ou salle d'armes" (4), moet die kapel dus gelegen zijn ten Westen van den meesten toren. Er kan hier dus geen sprake zijn van de kapel van het poortgebouw, ... maar evenmin van die welke de "Gids voor den bezoeker" thans aanwijst!

Ten westen van den meesten toren bouwde men eene kapel voor den Raad van Vlaanderen in de XVIIde eeuw, en in 1655 stak men de deur, die nu nog bestaat, door den muur tusschen de groote Gerechts- en Ontvangstzaal en die Kapel. Of verbouwde men toen maar enkel een XIVde eeuwsche kapel die daar zou gestaan hebben? Er móet daar inderdaad toch een kapel geweest zijn, vermits de daar zoo even aangehaalde waterput gelegen was "tusschen meeste toren en kapel"?

Ongelukkiglijk blijft er van die kapel niets méér over dan enkele onbepaalde en goed dichtgemetselde sporen van arkaden. Maar van welken stijl?

En A. Van Werveke veronderstelt dat toch ook, vermits hij zegt dat in 1425 het hoektorentje van den meesten toren "langs den kant van het Gewat" (5) neerstortte en *door de kapel viel*. Hij haalt de oorkonden der herstellingswerken aan:

Autres ourages fais au chastel de monditseigneur appelle sgrauen steen a gand, ou len tient la chambre du conseil tant pour lune des tourelles qui cey de hault en bas par mj et sur la chapelle couuerte de plonc, enuiron la chandeleur cccc xxv et autrement.

A philippe de Calquere et gleselin latte, maistre couureurs de tieuls lieu de gand, pour auoir couuert de tieule et estoupe plusieurs traux sur les tois estans emprez la chappelle dudit chastel lequel tous estoit rompu et percie en plusieurs lieux, parce que partie des pierres de la dite tourelle estoient deheult en bas sur jcellui.

A maistre Jehan doutre charpentier... pour auoir charpente et répare lui ij^e par

six jours ladite chappelle qui estoit rompue en plusieurs lieux par le ceoir de ladite tourelle (6).

Hij zegt verder: "Ik heb niet gevonden dat het torentje werd heropgebouwd" en zoo komt het dat ge op dien hoek van den meesten toren geen torentje ziet bij de gravuur van Sanderus (7).

Inderdaad.

Maar waarom zegt hij dan in zijn "Gids..." dat de kapel ten Oosten van den meesten toren is gelegen? Dit Noord-Westertorentje kon toch niet op den Oostkant van den meesten toren vallen?

Doch er is nog meer: in die oorkonde spreekt men wel van "tourelle" maar niet van "donjon". En kijkt, op het poortgebouw van de gravuur van Sanderus ontbreekt eveneens het hoektorentje "langs den kant van het Gewat". Is het misschien dat torentje dat afviel, door het plat van de kapel, en niet herbouwd werd?

De archieven zijn dus zeer onbepaald, en gewagen:

- 1) van het verdiep van het poortgebouw: als gevangenis, misschien éénmaal als kapel;
- 2) van de kapel ten Oosten van den meesten toren: niets;
- 3) van een kapel ten Westen van den meesten toren.

Wij zeiden echter reeds dat wij niet zinnens waren archeologische of historische navorschingen te doen in oude papieren. Wij gaan tot den bouw zelf, en onderzoeken zijn samenhang en zijn onderdeelen, met het oog op onze dubbele thesis:

- 1) Wij loochenen niet dat het poortgebouw heeft gediend tot gevangenis, maar wel dat het tot gevangenis werd gebouwd, en bevestigen daarentegen dat dit verdiep werd opgevat als kapel.
- 2) Wij loochenen niet dat men ooit de goddelijke diensten zou gecelebreerd hebben in het Oosterzaaltje van den meesten toren, maar wel dat het werd gebouwd als kapel.

Gaan wij even binnen in het verdiep van het poortgebouw.

Waarom is het niet mogelijk dat deze zaal gebouwd werd als GEVANGENIS?

- 1) Omdat ze de mooiste zaal is van het Steen; ja, de eenige waarvan de muren architectonisch versierd zijn met blindbogen de eenige waar die gracieuze dubbelzuiltjes werden gebruikt, de eenige die pseudo-apsisvormig eindigt. In de XIIde eeuw lag het nu juist niet in de zeden de gevangenen zoo hoffelijk te ontvangen, zoo spacicus te huisvesten, zoo overvloedig licht te geven; denkt maar even aan de akeligheden van den Donkeren Put!
- 2) Omdat de vensters niet voorzien waren van ijzeren staven (misschien waren de gevangenen toen meer beschaafd en dachten die niet aan ontvluchten!)
- 3) Omdat een losse houten vloer me eveneens nogal broos voorkomt om mis-

dadigers op te sluiten, vooral wanneer die planken juist boven de uitgangspoort liggen! Trouwens in al de burchten zijn de gevangenissen steeds gelegen, niet op eene verdieping, maar in den ondergrond; en wanneer men in de XVIIde en XVIIIde eeuwen gevangenen opsloot in deze zaal zag men zich genoodzaakt ze in een ijzeren muilt te steken, die men “suikerlade” noemde.

4) Omdat de gevangenen de verdedigers van den burcht wel erg in de voeten moesten loopen wanneer het kasteel belegerd werd: vooral dat wij hier staan in de eerste en voornaamste verdedigingsplaats: de ingangspoort! 20 m uit den ringmuur vooruitstekend!

5) Omdat die apsis en die twee fijne torenkamertjes van geene betekenis zijn in eene gevangenis.

Neen, deze zaal werd niet gebouwd als gevangenis, maar wel als KAPEL:

1) Meerdere Duitsche romaansche burchten hebben hunne slotkapel boven den ingang, o.m. die te Gelnhausen, te Trifels en te Münzenberg (8).

2) Zoo is de sierlijke binnenbouw te verklaren. De christen middeleeuwsche vorsten die ter kruisvaart uittogen en die bij hunne kasteelen eene kapel bouwden, vereerden het H. Misoffer zoo hoog dat ze van hunne slotkapel een juweeltje maakten (9).

3) Daarom werd hier aan het voorste venster den vorm gegeven van een kruis; het eenige kruisvenster van het kasteel!

4) Om het altaar te bevatten werd die pseudo-apsis gebouwd; daarom die verhooging van den vloer (het altaar moet immers een onpaar getal treden verheven zijn, en moet op een steenen vloer staan); daarom dat gewelf boven de apsis.

5) Hier is het koor dan ook georiënteerd, wat niet het geval is voor de zg. kapel nevens den meesten toren; het altaar zou daar langs den Noordkant gestaan hebben volgens A. Van Werveke (10).

Men kan hier echter tegen opwerpen: Hoe in dit geval te verklaren:

1) de menigvuldige werpgaten in vloer en muren? - In ‘t romaansche en ‘t vroeg-gothische dienden de kerken en kapellen dikwijls als verdedigingsplaats (vb. O.L. Vrouw te Maastricht, St. Barthélémy te Luik...); benevens de burchten waren zij immers de eenige sterke steenen bouwwerken. A fortiori dus mocht men een slotkapel als versterkte plaats ontwerpen.

2) het gemak in het linkertorentje? - Heel zeker stond dat daar oorspronkelijk niet: het komt immers terecht nevens den plechtigen ingang van het Steen! Het werd er later geplaatst boven een werpgat.

Déze verdieping werd gebouwd als kapel, en **niet de kamer nevens de bovenste zaal van den meesten toren**, die, samen met het onderverdiep en de twee zuidelijke niet herstelde zaaltjes, de woonst zal hebben uitgemaakt van den kastelein.

1) Er is geen plaats voorzien voor het altaar. Van Werveke spreekt van den

Noordermuur alsof dàartegen het altaar zou gestaan hebben. Ik herhaal dat ik niet betwisten wil of daar, ja dan neen, ooit een altaar gestaan heeft, maar toch is het klaarblijkend dat geen enkel architectonisch element de plaatsing van een altaar verraadt, en toch waren de middeleeuwen zeer expressieve bouwmeesters.

2) Deze zaal is niet ingetogen, zelfs niet ingesloten, maar staat in rechtstreesch verband met de feestzaal!

3) Ze vertoont geen enkel religieus karakter, wijl al de andere slotkapellen zoo stemmig waren; de vensters zijn zuiver burgerlijk en voorzien van ingemetselde zitbanken, wat weer geen zin heeft in eene kapel.

4) In deze zaal is een groote schouw gemetseld. Wel, dan was hier zeker de kapel niet, want Van Werveke haalt zelf eene oorkonde aan van 1410 waarin men leest “dat de kapel ‘s Winters verwarmd was door een vuur in een aarden pot” (11). In een open haard brandt men toch boomtakken en -tronken die op den grond of op brandijzers liggen! Verder zegt hij “dat de grond was beleid met stroo om aan de koude te weerstaan”. Waarom zou men in deze kleine kamer, die men deugdelijk verwarmen kan met den grooten haard, meer kou lijden dan bv. in de enorme feestzaal? en waarom zou men voor de korte stonden van den goddelijken dienst stroo moeten leggen op dezen vasten vloer? - Niet op dezen vloer lei men stroo, maar op dien van de kapel in het poortgebouw, die enkel bestaat uit losse planken waaronder de wind vrij kan blazen door den doorgang. In deze kapel is ook geen open haard die groot vuur kon branden, en zoo is het te verklaren dat men hier in de koudste morgenden voor enkele uren vuur stookte in een aarden pot.

En zoo zijn wij weer aangeland aan ons uitgangspunt, ditmaal - verhoop ik althans - met de verzekering dat wij in de oorspronkelijke slotkapel van den Graaf van Vlaanderen staan. Wij hebben gepoogd het aan te toonen, niet met het uitpluizen van archieven, niet met harde hoofdbrekerij, maar door eenvoudig eens de oude muren zelf te bekijken. En deze muren zijn nog juist van de best bewaarde van den oorspronkelijken bouw; de jongste herstellingswerken hebben hier geen splinternieuwe zaal gebouwd, maar enkel de oppermuren versterkt en het plat vernieuwd.

En ik besluit met den wensch dat de opschriftbordjes van deze twee plaatsen ten spoedigste mogen gewijzigd worden!

BESPREKING

Dr. M. Deruelle meent dat de verbouwingen van ‘s Gravensteen niet behouden zijn, dat men niet zien kan of de kapel van het poortgebouw oorspronkelijk een houten of een steenen vloer had en dat de slotkapellen nooit los staan van het kasteel.

Br. Leopold antwoordt dat de muren van de kapel juist 't minst hersteld werden, en men aan een muur toch wel zien kan of hij een gewelf droeg - waarop een steenen vloer liggen moet - of houten balken waarop de planken werden genageld. De kapel van Maria van Bourgondië te Mechelen lag aan den overkant van de straat; de kapel van het slot te Falaise is gebouwd te midden van den koer.

Jhr. Van Nispen tot Sevenaer doet opmerken dat de poortkapellen meest zijn toegewijd aan den Aartsengel Michaël.

NOTEN

- (1) Aangehaald door NAP. DE PAUW, in *Bulletijn van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring van Gent*, deel 9, 1901, blz. 327.
- (2) Aangehaald door A. VAN WERVEKE, *op. cit.* 10, 1902, p. 73.
- (3) Aangehaald door NAP. DE PAUW, *op. cit.* 9, 1901, p. 328-329.
- (4) NAP. DE PAUW, *op. cit.* 9, 1901, p. 330.
- (5) A. VAN WERVEKE, *op. cit.* 10, 1902, blz. 71.
- (6) *Recette générale de Flandre*, N° 367, 1 janvier 1425 o. s. au 31 décembre 1427, f° 134 v° Archives du département du Nord à Lille; aangehaald door A. V. WERVEKE, *op. cit.* 10, p. 71.
- (7) SANDERUS, *Flandria Illustrata*, I, p. 168, uitg. 1732.
- (8) A. SPRINGER, *Kunstgeschichte*, II, blz. 228.
- (9) *Idem.*
- (10) Gids voor den bezoeker..., blz. 39.
- (11) Gids voor den bezoeker... blz. 39.

Drs. Br. LEOPOLD

STURTENDE REGEN EN WAAIENDE SARGIËN IN 1671(1)

Op 27 september 1671 arriveerde de graaf van Monterrey, gouverneur-generaal der Zuidelijke Nederlanden te Gent en ging logeren in de Sint-Pietersabdij. Conestabel (commandant der stedelijke artillerie) Geeraert Van Halle kreeg de opdracht hem te begroeten met drie eresalvo's van alle kanonnen *rontom de stadt*. Hij gebruikte daarvoor de inhoud van twee tonnen buskruit (236 pond = 102,39 kg.) (2) uit het arsenaal boven de Petersellepoort.

En aangezien de heiligverklaring datzelfde jaar van Franciscus Borgia (derde generaal van de jezuiten, +1572) nog moest worden gevierd, dienden die salvo's ook daarvoor, wat twee vliegen in één klap maakte. Wat de notuleerder die dag bijzonder getroffen heeft was de regenval... *wanneer het gheel den avont reghende dat het sturte.*